

catholicorum, i sis en llengua llatina del *De prudentia...*). Completa l'aparat textual un segon aparat de fonts.

Felicitem, doncs, l'editor del volum per aquesta magnífica contribució no només als estudis arnaldians sinó també

a la història de les idees. Esperem que les *AVOThO* ajudin a normalitzar la situació cultural de Catalunya, tan deficitària en obres d'aquest tipus.

Jaume Mensa i Valls

DOMINICUS GUNDISSALINUS (2007).

De divisione philosophiae. Über die Einteilung der Philosophie.

Edició, traducció, introducció i notes d'Alexander Fidora i Dorothee Werner (Herders Bibliothek der Philosophie des Mittelalters, 11), Freiburg im Breisgau: Herder. 287 pàg.

Actualment el diàleg intercultural és un tema d'estudi preferent en la recerca i la reflexió de filòsofs, antropòlegs, sociòlegs, historiadors, etc. Des d'aquest punt de vista s'entén, doncs, que autors com Domènec Gundisalvi o Gundissalinus, o en general els traductors de l'escola de Toledo, passin a ocupar un merescut primer pla en el panorama dels estudis d'història de la filosofia medieval. Efectivament, en l'obra de Gundisalvi conflueixen diverses tradicions: grega, àrab, jueva, cristiana. Gundisalvi representa una porta privilegiada d'entrada del saber antic al món llatí occidental. És ben remarcable, doncs, l'interès d'una edició del text llatí (pàgines senars) amb traducció a l'alemany (pàgines parells) del tractat *De divisione philosophiae* de Domènec Gundisalvi. Els editors d'aquest volum, el professor Alexander Fidora i la professora Dorothee Werner, són coneguts per les seves publicacions en l'àmbit de la filosofia medieval i especialment en el diàleg intercultural. En concret, Alexander Fidora, actualment investigador ICREA adscrit al Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana de la UAB, ha publicat un bon nombre d'estudis sobre Gundissalinus, entre els quals destaca la seva tesi doctoral *Die Wissens- und Wissenschaftstheorie des Dominicus Gundissalinus* (Berlín, 2003).

El text del *De divisione philosophiae* de Domènec Gundisalvi és precedit (p. 9-50) d'un estudi introductori (*Eingleitung*), en el qual els editors situen el *De divisione philosophiae* en el context biogràfic de Domènec Gundisalvi, analitzen el contingut de l'obra (distinció entre filosofia i teologia, definicions de filosofia i divisió de la filosofia) i els seus influxos posteriors. Efectivament, Domènec Gundisalvi (c. 1110-1190) fou arquediaca de Cuéllar (diòcesi de Segòvia) i membre de l'anomenada escola de traductors de Toledo. Traduí al llatí obres d'Al-Kindi, Al-Farabi, Avicena, d'Ibn Gabirol. També és autor d'obres originals com el *De anima*, *De immortalitate animae* (plagiat per Guillem d'Alvèrnia), *De processione mundi*, *De unitate* i *De divisione philosophiae*. L'objectiu del *De divisione philosophiae* és delimitar l'àmbit específic de la filosofia, definir-ne el seu concepte i establir-ne la seva divisió interna. Ja en el pròleg (p. 54) llegim: «Humana vero scientia appellatur, quae humanis rationibus adinventa esse probantur, ut omnes artes, quae liberales dicuntur; en canvi (p. 54): «Divina scientia dicitur, quae Deo auctore hominibus tradita esse cognoscitur». Gundisalvi elabora el concepte de filosofia tot analitzant sis definicions o descripcions tradicionals de filosofia (que provenen d'Isaac Israelí o Isidor de Sevilla): a) «Philosophia est assimilatio hominis operibus creatoris secun-

dum virtutem humanitatis» (p. 56); *b*) «philosophia est taedium et cura et studium et sollicitudo mortis» (p. 58); *c*) «philosophia est rerum humanarum divinarumque cognitio cum studio bene vivendi coniuncta» (p. 58); *d*) «philosophia est ars artium et disciplina disciplinarum» (p. 58); *e*) «philosophia est integra cognitio hominis de se ipso» (p. 58); *f*) «philosophia est amor sapientiae» (p. 58). Quant a la divisió, la filosofia pot ser teòrica i pràctica. La filosofia teòrica se subdivideix en ciència natural («scientia naturalis est scientia considerans sola inabstracta et cum motu», p. 74), matemàtica («mathematica est scientia abstractiva considerans res existentes in materia, sed absque materia», p. 86) i metafísica o *prima philosophia* o *divina scientia* («divina scientia est scientia de rebus separatis a materia definitione», p. 98). La filosofia pràctica també consta de tres parts: política (p. 70: «scientia regendi civitates et scientia cognoscendi iura civium»), «ordinatio familiaris» és a dir, la «scientia disponendi domum et familiam propriam» (70) i ètica o moral («scientia, qua cognoscit homo ordinare modum proprium sui ipsius secundum honestatem animae suae, scilicet ut sit incorruptus et utilis in suis moribus» (70). La influència del *De divisione philosophiae* de Gundissalinus es deixà sentir fortament en autors posteriors, com per exemple Miquel Escot, Robert Kilwardby, Arnulf de Provença.

El text del *De divisione philosophiae* ocupa les pàgines que van de la 50 a la 267. El text pres com a base és el de l'edició crítica ja centenària de Ludwig Baur (Münster, 1903), però els editors també han tingut en compte els manuscrits coneguts posteriorment. Quan els editors s'aparten de la lectura de Baur, en donen raó en l'aparat crític. L'aparat de fonts és complet i ben documentat bibliogràficament. Per tal d'identificar més fàcilment les referències bibliogràfiques dels estudis sobre l'obra

és d'agrair que els editors hagin indicat també les pàgines de l'edició de Baur. La pàgina d'agraïments (p. 5), l'índex (p. 7-8), la bibliografia (p. 272-283) i la taula d'antropònims (p. 285-287) arrodoneixen el llibre. La tipografia, el disseny —auster i elegant alhora—, l'enquadrernació en tapa dura fan més agradable la lectura o la consulta de l'obra. Es tracta, doncs, d'una aportació que no pot passar per alt ni a hispanistes, en general, ni a medievalistes, historiadors de la cultura i de la filosofia en particular.

El llibre que presentem és el volum núm. 11 de la *Herders Bibliothek der Philosophie des Mittelalters*, dirigida pels professors Matthias Lutz-Bachmann, Alexander Fidora i Andreas Niederberger. Anteriorment, en la mateixa col·lecció han estat publicats textos destacats d'Albert el Gran (vol. 10: *Sobre la naturalesa i l'origen de l'ànima*), de Tomàs d'Aquino (vol. 2: *Comentari al «Tractat de la Trinitat» de Boeci*; i vol. 7: *De ente et essentia*), de Joan Duns Escot (vol. 4: *Reportationes Parisienses* I, 38-44, sobre coneixement i contingència), de Pèire Joan Oliu (vol. 8: *Quaestio an in homine sit liberum arbitrium*), de Gilbert Crispí (vol. 1: *Disputa entre un jueu i un cristià* i *Disputa entre un cristià i un gentil*), de John Blund (vol. 6: *Tractat sobre l'ànima*), d'Ibn Sab'in (vol. 2: *Les qüestions sicilianes*), de Yusuf al-Basir (vol. 5: *Llibre de la diferència*), d'al-Farabi (vol. 9: *De scientiis*, versió llatina adaptada de Domènec Gundisalvi); de Siger de Brabant (vol. 12: *Quaestiones in tertium «De Anima»*). Hom preveu també volums dedicats a Roger Bacon (selecció de l'*Opus maius*), Joan de Salisbury (*Policraticus*) i Averrois (parts dels comentaris al *De anima* d'Aristòtil). Es tracta, doncs, d'una edició bilingüe, en la llengua original (normalment llatí, però també hebreu o àrab, en alguns casos, en les pàgines parells) i en alemany (pàgines senars). A valorar pels textos ja publi-

cats o programats, el diàleg intercultural i interreligiós ocupa un tractament preferencial en la col·lecció.

A diferència del que passa en altres indrets d'Europa, en el nostre context cultural les edicions d'autors medievals —i ho podríem fer extensiu a tot tipus d'autors, si fem alguna excepció—, o bé són edicions crítiques amb els corresponents apartats de variants, de fonts i, de vegades, de comentaris, pensades per a l'ús d'estudiosos que dominen la llengua original; o bé són traduccions sense el text original. No cal dir que tant les edicions

crítiques com les traduccions —i més les primeres perquè són la condició de possibilitat de les segones— són absolutament necessàries. Manquen, però, col·leccions bilingües, elaborades amb criteris de rigor i qualitat, que ofereixin, d'una banda, el text original, amb els mínims apartats crítics que el fan comprensible, i de l'altra, una bona traducció. En aquest sentit, el llibre i la col·lecció que acabem de presentar poden ser un bon exemple a seguir.

Jaume Mensa i Valls

CAMPS, Victòria; VALCÁRCCEL, Amelia (2007).

Hablemos de Dios.

Madrid: Taurus. 268 pàg.

Hablemos de Dios és un llibre amb un format inusual entre la literatura filosòfica. Les seves autores, Victòria Camps i Amelia Valcárcel, catedràtiques de filosofia moral a la Universitat Autònoma de Barcelona i a la UNED respectivament, van mantenir una correspondència regular entre agost del 2005 i maig del 2006 sobre un assumpte fixat per endavant: la situació de la religió en el tombant de segle. Aquest assumpte ha merescut l'interès d'altres acadèmics del nostre entorn, com ho demostren diverses novetats bibliogràfiques aparegudes darrerament¹. La pretensió de les autores no és sistemàtica ni històrica, sinó que posen a prova la seva capacitat d'anàlisi d'un fenomen contemporani que han estudiat prèviament. La dificultat específica de la present anàlisi rau en el fet que l'objecte d'estudi no és fàcilment objectivable. D'una

banda, no queda clar si es tracta de Déu, com diu el títol, o si són les creences religioses i les esglésies allò que haurà de ser tractat per les autores. D'altra banda, i aquí és on veritablement es compliquen les coses, és evident que el prisma filosòfic no pot ser l'únic que s'utilitzi per apropar-se a aquesta qüestió, car, per parlar de religions avui en dia cal prendre en consideració, naturalment, qüestions teològiques, però també una perspectiva sociològica i fins i tot geopolítica. Aquesta pluridisciplinarietat es veu, a més, agreujada pel fet que allò de què es pretén parlar succeeix ara i aquí, és a dir, no és possible d'assolir la distància suficient per saber si el diagnòstic que se'n faci té probabilitats d'esdevenir mínimament durador. Aquest llibre té alguna cosa de circumstancial, de reacció propiciada pels esdeveniments violents mundials associats

1. Vegeu, per exemple, SAVATER, Fernando (2007). *La vida eterna*. Barcelona: Ariel; GARCÍA-SANTESMASES, Antonio (2007). *Laicismo, agnosticismo y fundamentalismo*. Barcelona: Biblioteca Nueva; o SÁDABA, Javier (2006). *De Dios a la nada: las creencias religiosas*. Madrid: Espasa-Calpe. Fora del nostre context cal destacar també el llibre de HABERMAS Jürgen (2005). *Zwischen Naturalismus und Religion*. Frankfurt: Suhrkamp [trad. esp.: *Entre naturalismo y religión*. Barcelona: Paidós, 2006].